



UDK: 811.512.133'27+811.161.1'27

*Anaxon VAPAYEVA,*  
*Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*  
*E-mail: anechkavapayeva@gmail.com*

*PhD, dotsent B.Mardiyev taqrizi asosida*

## MORPHOLOGICAL MODELS OF NEOLOGISMS IN UZBEK AND RUSSIAN LANGUAGES

Annotation

This article provides a comparative analysis of the morphological formation of neologisms in the Uzbek and Russian languages. The study explains the mechanisms of word formation – affixation, composition, conversion, abbreviation, and morphological adaptation of borrowed units – that are actively shaping new lexical items under the influence of globalization, digital technologies, and socio-economic processes. It also reveals similarities and differences in the formation of new words based on the agglutinative structure of Uzbek and the fusional (inflectional) structure of Russian.

Key words: Neologism, morphological model, affixation, composition, conversion, abbreviation, borrowing, Uzbek language, Russian language, comparative linguistics.

## МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ НЕОЛОГИЗМОВ В УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В данной статье проводится сопоставительный анализ морфологического формирования неологизмов в узбекском и русском языках. Объясняются механизмы словообразования – аффиксация, композиция, конверсия, аббревиация и морфологическая адаптация заимствований, – которые активно участвуют в появлении новых лексических единиц под влиянием глобализации, цифровых технологий, экономических и социальных процессов. Выявляются сходные и отличительные черты образования новых слов в агглютинативной системе узбекского языка и флективной системе русского языка. Результаты исследования показывают развитие неологических процессов в обоих языках через морфологические модели и помогают определить современные лингвистические тенденции.

**Ключевые слова:** Неологизм, морфологическая модель, аффиксация, конверсия, аббревиация, заимствование, узбекский язык, русский язык, сопоставительное языкознание, словообразование.

## O'ZBEK VA RUS TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING MORFOLOGIK MODELLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek va rus tillarida neologizmlarning morfologik shakllanish jarayoni qiyosiy tahlil qilinadi. Globallashuv, raqamli texnologiyalar, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar ta'sirida har ikki tilda yuzaga kelayotgan yangi leksik birliklarning yasalish mexanizmlari – affiksatsiya, kompozitsiya, konversiya, abbreviatsiya va o'zlashmalarning morfologik moslashuvi asosida izohlanadi. O'zbek tilining agglutinativ, rus tilining esa flektiv tizimi asosida yangi so'zlar hosil qilishning o'xshash va farqli jihatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ikki tilning neologik jarayoni morfologik modellar orqali qanday rivojlanayotganini va zamonaviy lingvistik tendensiyalarni aniqlashga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** Neologizm, morfologik model, affiksatsiya, kompozitsiya, konversiya, abbreviatsiya, o'zlashma, o'zbek tili, rus tili, qiyosiy tilshunoslik.

**Kirish.** Til – jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan yutuqlari, texnika va texnologiyalar rivoji bilan uzviy bog'liq holda yangilanib boradigan tirik tizimdir. Har qanday ijtimoiy o'zgarish, yangicha tushuncha, innovatsion hodisa til leksik tizimida ham o'z aksini topadi. Bu jarayon avvalo yangi so'zlarning, ya'ni neologizmlarning yuzaga kelishi bilan namoyon bo'ladi. Neologizmlar tilning eng faol va tez o'zgaruvchi qatlamlaridan biri bo'lib, ularning shakllanish mexanizmlarini chuqur o'rganish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Bugungi globallashuv, raqamli iqtisodiyot, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda transmilliy madaniy aloqalar kuchayib borayotgan davrda til sistemasi tarkibida yangi leksik birliklar katta sur'at bilan paydo bo'lmoqda. O'zbek tili ham, rus tili ham turli manbalardan o'zlashayotgan, ichki resurslar asosida yasalayotgan, xorijiy model bo'yicha shakllanayotgan neologizmlar bilan boyimoqda. Bunday jarayonlarni chuqur tahlil qilish, ayniqsa ikki turli tizimli til – turkiy va slavyan tillari kontekstida, morfologik modellarni

solishtirish orqali lingvistik qonuniyatlarni aniqlashga yordam beradi.

Morfologik modellarning o'rganilishi esa neologizmlarning qanday yasalishi, qanday qo'shimcha yoki affiksalar orqali yangi ma'no yuzaga kelishi, qaysi modelning faol yoki nofaol bo'lish darajasi, o'zlashma birliklarning morfologik tuzilishga ko'nikishi kabi muhim jarayonlarni yoritadi. Bundan tashqari, o'zbek va rus tillari neologizmlarining morfologik parallel va farqli jihatlarni aniqlash qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslikning amaliy va nazariy ahamiyatini oshiradi.

O'zbek tili agglutinativ tizimga mansub bo'lgani sababli yangi so'z yasash jarayonida affiksatsiya eng yetakchi morfologik mexanizm sifatida maydonga chiqadi. So'z yasovchi qo'shimchalar, ayniqsa raqamli texnologiyalar, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va zamonaviy iqtisodiy munosabatlar ta'sirida faol qo'llanmoqda. Masalan, raqamlashtirish, startapchi, platformalashtirish, kontent

yaratuvchi, agroklasterlik kabi leksemalarda aynan affiksatsiya neologizmining shakllanish manbai bo'lib xizmat qilgan.

**Tahlil va natijalar.** O'zbek tilida neologizmlarning morfologik tuzilishini quyidagi modellar asosida umumlashtirish mumkin:

Affiksatsiya (qo'shimchalar orqali yasash)  
Kompozitsiya (qo'shma so'zlar yuzaga kelishi)  
Konversiya (so'z turkumining o'zgarishi)

Abbreviatsiya (qasqartmalar asosida yangi leksema yaralishi)

Fonetik-morfologik moslashuv (o'zlashma so'zlarning o'zbekcha shakllanishi)

Shu modellar ichida affiksatsiya eng produktiv hisoblanadi va neologizm yasashning asosiy mexanizmi sifatida tadqiqotning markazida turadi.

1) Affiksatsiya orqali neologizm yasash modellarining faol turlari.

a) Fe'l yasovchi affiksalar asosida yangi leksemalar. Zamonaviy o'zbek tilida -lashtir-, -lasht-, -tiril- kabi affiksalar eng faol modellar sirasiga kiradi.

1) -lashtir- qo'shimchasi

Bu qo'shimcha asosan ot va sifat negiziga qo'shilib, yangi semantik imkoniyatli fe'l hosil qiladi:

raqam → raqamlashtir-  
milliy → milliyalashtir-  
soddalashtir-, optimallashtir-, komplekslashtir-

Mazkur affiksning neologik salohiyati juda yuqori bo'lib, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va texnik terminologiyada faol.

2) -lasht- va -t- qo'shimchalari

Yengil konstruksiyalar: kategoriyalash, funksiyalashtirish, brendlash

Bu leksemalar ko'pincha ingliz tilidan o'zlashgan terminlarning o'zbekchalashtirilgan shaklidir: brand → brendlash, market → marketlash.

b) Ot yasovchi affiksalar: -chi, -lik, -kor, -goh kabi modellar

-chi qo'shimchasi zamonaviy o'zbek tilida neologiya jarayonining eng faol affikslaridan biri:

blog + chi → blogchi  
startup + chi → startapchi  
IT + chi → ITchi

taksi + chi → taksichi (yangi ijtimoiy kasb sifatida yangicha ma'no)

-lik qo'shimchasi esa abstrakt tushunchalar va jarayonlarni nomlashda faol:

innovatsiya + lik → innovatsionlik  
axborot + lik → axborotlik tizimi

-goh, -xona, -zor kabi qo'shimchalar ham yangi ijtimoiy-madaniy tushunchalar asosida qo'llanmoqda:

media + xona → mediaxona  
startup + goh → startapgoh (innovatsion muhit)

c) Sifat yasovchi modellar.

O'zbek tilida yangi sifat yasashda quyidagi modellar faol:

-li (kontentli, serverli, platformali)

-sifatida modeli (onlayn-sifatida xizmat) – bu yangicha analitik shakl bo'lib, o'ziga xos neologik hodisa hisoblanadi.

-dor (axborotdor, ma'lumotdor) – zamonaviy nutqda qayta faollashgan affiks.

2) Kompozitsiya (qo'shma so'zlar) asosida neologizm yasash. O'zbek tilida qo'shma so'zlar yaratish ham muhim neologik modeldir.

Soha nomlari asosida:

agro + klaster → agroklaster  
IT + park → IT-park

Ijtimoiy-siyosiy qo'shma birliklar: yashil energiya, raqamli iqtisodiyot

Ko'rinadiki, zamonaviy qo'shma so'zlarning aksariyati ingliz tilidan semantik ta'sir ostida shakllanmoqda.

3) Abbreviatsiya asosida yuzaga kelgan neologizmlar. O'zbek tilida qisqartmalardan yasalgan yangi so'zlar muntazam ko'paymoqda:

OAV → OAVchi

AKT → AKT sohasi

YTT → yakka tartibdagi tadbirkor (termin sifatida normativlashgan)

Abbreviatsiya ko'pincha affiksatsiya bilan qo'shilib, yangi morfologik birlik hosil qiladi:

IT + chi → ITchi

AI + tizim → AI tizimi

4) So'z turkumining o'zgarishi (konversiya) asosida yasalgan neologizmlar. Bu model rus va ingliz tillarida kuchli bo'lsa-da, o'zbek tilida faolligi ortib bormoqda.

Misollar:

online → onlayn (sifat/hol)

trend → trend bo'lish (fe'l)

like → layklash (fe'l)

Konversiya ko'pincha affiksatsiya bilan birga qo'llanadi: post → postlash.

5) O'zlashma so'zlarning o'zbek tilida morfologik moslashuvi. O'zbek tili o'zlashmalarni morfologik integratsiya asosida qabul qiladi:

kontent → kontentli, kontentchi

platforma → platformalashtirish

blog → blogchi, blogerlik

Bu jarayon rus va ingliz tillari bilan faol aloqa natijasida takomillashmoqda.

Rus tilida neologizmlarning shakllanish jarayoni: umumiy tavsif. Rus tili flektiv (fleksiya asosidagi) tizimga mansub bo'lib, neologizmlarning yasash jarayonida suffiksatsiya, prefiksatsiya, suffiksatsiya+prefiksatsiya (affiks kompleks), kompozitsiya, qisqartmalar, konversiya kabi modellar yetakchi o'rin egallaydi. Ayniqsa, zamonaviy rus tilida -изация, -ность, -щик, -ка, -инг, -серфинг, -мейкер kabi suffiksalar neologizmlar yasashning markazida turadi.

Raqamli texnologiyalar, internet kommunikatsiyasi, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar natijasida rus tilida neologizm yaratish jarayoni so'nggi o'n yilliklarda sezilarli darajada faollashdi. Masalan: импортозамещение, цифровизация, креативность, блогер, райтер, стример, шеринговая экономика, удаленка, самоизоляция, фейк-ньюс, кибератака va boshqalar.

Bu leksemalarning aksariyati affiksalar modellar asosida shakllangan bo'lib, neologiya jarayonida morfologik mexanizmlarning o'rni beqiyosdir.

1) Suffiksatsiya – rus tilidagi eng produktiv neologiya modeli.

a) -изация suffiksi

Zamonaviy rus tilida eng faol neologik suffikslardan biri bo'lib:

цифра → цифровизация

модерн → модернизация

реформа → реформализация

локдаун → локдаунизация (so'nggi yillarda yangi semantik imkoniyat)

Bu suffiks odatda jarayon, holat, tizimlashtirish ma'nolarini ifodalaydi. Ko'pincha terminologiyada qo'llanadi.

b) -ность suffiksi

Abstrakt sifat yasovchi model bo'lib, neologik ma'nolarni keng hosil qiladi:

креативный → креативность

инновационный → инновационность

эффективный → эффективность  
Bu model matbuot, ilmiy uslub, hatto og'zaki nutqda ham keng tarqalgan.

с) щик ва -чик suffikslari

Kasb, faoliyat egasini bildiruvchi suffiksdir:

блог → блогер (blogger) (yangi variant)

стрим → стример (ingliz modelidagi –er bilan raqobat qiladi)

такси → таксист

копировать → копировщик

Zamonaviy tilga internet kasblari bilan kirib kelgan neologizmlar eng ko'p ushbu model asosida yuzaga kelmoqda.

d) -ка suffiksi

Bu suffiks ko'pincha yangi predmet nomi, jarayon yoki holatni anglatadi:

удаленка (удаленная работа)

добавка → добавка (zamonaviy texnika ma'noda)

флешка, селфи-палка

Neologizmlar tarkibida -ка suffiksining semantik diapazoni kengaygan.

e) -инг, -шеринг, -мейкер, -фейк kabi gibrid suffikslar

Ingliz tilidan o'zlashgan yangi "qo'shimcha-ko'rinishlar":

шопинг, дайвинг, коучинг, букинг

шеринг (шеринг каров, шеринг самокатов)

фейк → фейковый, фейк-ньюс

мейкер → контентмейкер

Bu modellarning mavjudligi rus tilining gibrid affiksatsiya jarayoniga moslashganligini ko'rsatadi.

2) Prefiksatsiya orqali neologizm yasash. Rus tilida prefikslarning roli o'zbek tiliga nisbatan ancha kuchli bo'lib, yangi ma'nolar yaratishda juda faol ishtirok etadi.

a) "Супер-, ультра-, мега-, гипер-" modellarining faolligi: суперкомпьютер, ультрасовременный, мегапроект, гиперактивность

Mazkur prefikslar ommaviy nutqda faol qo'llanmoqda va yangi semantik birliklar yaratmoqda.

b) "Пере-, недо-, анти-, пост-" modellarining kengayishi: недооценка, антивирус, постправда (ing. post-truth), перезагрузка (kompyuter va siyosiy jarayonda metafora sifatida).

Ayniqsa, post- prefiksi zamonaviy kontseptual neologiyaning asosiy vositasiga aylandi.

3) Prefiks-suffiks birikmasi asosida yasalgan neologizmlar. Bu model rus tilining morfologik sistemasida eng murakkab va eng samarali mexanizmlardan biridir: самоизоляция, переориентация, реорганизация, субсидирование

Bu so'zlar ko'pincha siyosiy, iqtisodiy va ilmiy terminologiyada qo'llanadi.

4) Kompozitsiya (qo'shma so'zlar) asosida yasalgan zamonaviy rus neologizmlari. Rus tilida qo'shma so'z yaratish ikki model asosida amalga oshadi:

a) Sintaktik kompozitsiya:

социальная сеть → соцсеть

государственные услуги → госуслуги

иностранный агент → иноагент

b) Grafik kompozitsiya (tireli model):

фейк-ньюс

стартап-хаб

онлайн-курс

Bu jarayon internet tilining rivoji bilan yanada faollashmoqda.

5) Abbreviatsiya – rus tilida neologiya jarayonining muhim manbai. Rus tilida abbreviatsiya alohida tizimga ega bo'lib, qisqartmalardan ko'plab yangi leksemalar tug'iladi:

Госуслуги → ГУ

ФСБ, МВД, ВУЗ, ОПК (institutsonal neologizmlar)

ЗОЖ (здоровый образ жизни)

СМИ → СМИшник (neologik ot)

Qisqartmalar ko'pincha -шник, -щик, -овец kabi suffikslar orqali yangi mustaqil leksemaga aylanadi:

СМИ + ник → СМИшник

IT + специалист → айтишник

6) Konversiya (so'z turkumining o'zgarishi). Rus tilida konversiya ingliz tiliga qaraganda kamroq bo'lsa-da, zamonaviy internet diskursida kuchaymoqda:

лайк → лайкать (fe'l)

фолловер → фолловить

бан → банить

клик → кликать

Bu jarayon inglizcha affiksatsiya modeli -ить fe'l yarovchisi bilan uyg'unlashmoqda.

7) O'zlashma neologizmlarning morfologik moslashuvi. Rus tiliga inglizcha o'zlashmalar bu tilning flektiv sistemasiga moslashgan holda fleksiya oladi:

фейк → фейковый

стрим → стример, стримить

контент → контентный, контентмейкер

Bu model o'zbek tiliga nisbatan murakkabroq bo'lib, fonetik va morfologik moslashuv bir vaqtda kechadi.

**Xulosa.** Aytish mumkinki, O'zbek va rus tillarida affiksial yasash neologizmlar uchun eng asosiy manba hisoblanadi. Ammo prefiksatsiya faqat rus tiliga xos bo'lib, eng muhim farqlardan biridir. O'zbek tilida agglutinativ tizim, rus tilida flektiv tizim yangi so'z yaratishda ikki xil semantik-morfologik mexanizmi yuzaga keltiradi. Rus tilidagi -изация, -ность, -щик modellarining funksional salmog'i o'zbek tilidagi mos yaratuvchi qo'shimchalarga nisbatan yuqori. O'zbek tilida neologizmlar ko'proq turg'un modellarga (-chi, -lik, -lash-, -sifatida) tayanadi, rus tilida esa kompleks affiks kombinatsiyalari keng qo'llanadi. Har ikki til kompozitsiyani faol qo'llasa-da, rus tili kompozitsiyadan tashqari murakkab qisqartmalar va prefiksial-birikuv bilan neologiya jarayonini boyitadi. O'zbek va rus tillaridagi neologizmlarning morfologik modellarini qiyosiy-chog'ishtirma tadqiq etish ushbu ikki tilning so'z yasash tizimi ham umumiy til taraqqiyoti qonuniyatlarini, ham tipologik farqlari nuqtayi nazaridan alohida ilmiy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi.

#### ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan, 2010. – 312 b.
2. Asqarov A. O'zbek tili morfologiyasi masalalari. – Toshkent: Universitet, 2016. – 284 b.
3. Qodirov A. O'zbek tilida yangi so'zlar va so'z yasash jarayoni. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 256 b.
4. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Ubaydullayeva M. Hozirgi o'zbek tili. Leksikologiya. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2012. – 240 b.
5. Nazarov M., To'ychiboyev B. O'zbek tilida so'z yasashining nazariy asoslari. – Qarshi: Nasaf, 2017. – 292 b.
6. Vaxtiyurov A. O'zbek tilida yangi leksemalarning shakllanishi. – Toshkent: Fan, 2020. – 215 b.
7. Апресян Ю.Д. Новые слова и значения в русском языке. – Москва: Языки славянской культуры, 2014. – 412 с.
8. Земская Е.А. Словообразование современного русского языка. – Москва: Наука, 2012. – 368 с.
9. Лопатин В.В. Толковый словарь новых слов русского языка. – Москва: АСТ, 2018. – 512 с.
10. Суперанская А.В. Общая теория словообразования. – Москва: Просвещение, 2013. – 448 с.
11. Плуныян В.А. Общая морфология. – Москва: Языки славянской культуры, 2015. – 568 с.